

 PIOTR M. MAJEWSKI

JENOM AŽ SI NEMYSLÍ,
ŽE JSME KOLABORANTI

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA, 1939–1945

EDICE KAŽDODENNÍ ŽIVOT / SVAZEK 91

PIOTR M. MAJEWSKI

JENOM AŽ SI NEMYSLÍ, ŽE JSME KOLABORANTI
Protektorát Čechy a Morava, 1939–1945

Z polského originálu *Niech sobie nie myśla, że jesteśmy kolaborantami. Protektorat Czech i Moraw, 1939-1945*, vydaného nakladatelstvím Wydawnictwo Krytyki Politycznej v roce 2021, přeložila Markéta Páralová Tardy.

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3, www.argo.cz,
roku 2025 jako svoji 5819. publikaci.

Obálku a přebal podle grafického návrhu Roberta V. Nováka zhotovilo
Studio Marvil, www.marvil.cz.

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Sazba Studio Marvil.

Vytiskla tiskárna FINIDR.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-4716-2

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS.
sklad: KOSMAS s. r. o. Za Halami 877, 252 62 Horoměřice
tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387
e-mail: odbyt@kosmas.cz
www.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v přátelském internetovém knihkupectví
www.kosmas.cz

INVAZE

MUSÍM ŘÍCI, ŽE JSEM TO UDĚLAL ELEGANTNĚ

Fotografie pořízená před polednem 15. března 1939 patří k nejproslulejším snímkům první poloviny 20. století. Německý průzkumný vůz projíždí ulicemi Prahy, která byla ještě před několika hodinami hlavním městem země zvané Československo. Pravděpodobně předchází hlavní síly jedné z divízi wehrmachtu, podílející se na okupaci Čech a Moravy. V nezakryté kabině sedí dva vojáci v helmách, kožených kabátech a rukavicích; dívají se někam daleko před sebe, pravděpodobně sní o tom, že už konečně dojedou do cíle a ohřejí se. Toho dne v zemi zuřila sněhová bouře, takže po několika hodinách jízdy je na zavazadlovém prostoru a blatnících vozidla nalepen mokrý sníh.

Vojáci působí dojmem, jako by si nepřátelského davu raději nevíšili, přestože stojí přímo vedle nich na chodníku, vyhrožuje jim, křičí, zvedá zaťaté pěsti, pláče, dívá se na ně s opovržením nebo s tichou výčitkou. Zřejmě tak docela nevědí, jak by se v takové situaci měli zachovat. Přicházejí jako předvoj okupačních sil, ale zemi, do níž vstoupili, nedobyli se zbraní v ruce; Německo jí válku ani nevyhlásilo. Zdejší prezident, jak jistě byli informováni na poradě před akcí, svěřil předešlé noci svůj národ do péče vůdce a říšského kancléře. Pokud byl některý z německých vojáků natolik naivní, aby uvěřil, že tento hold byl složen dobrovolně, tváře většiny Čechů tuto iluzi okamžitě rozptýlily.

Rozrušené obyvatele Prahy od vozidel wehrmachtu projíždějících ulic odděluje kordon českých policistů ve vysokých čepicích. Mají zachmuřené obličejy, hledí na silnici, nebo někam do dálky. Plní rozkazy státních orgánů, ale přece jsou součástí národa, který právě napadl mocný soused. Jsou krví jeho krve, kostmi jeho kostí. Můžeme se jen domýšlet, že většina z nich prožívá podobná dilemata jako ostatní Češi. I když to nesmějí dát najevo, cítí se zaskočení,

ponížení, zoufalí, podvedení, ohrožení nebo prostě jen zmatení. Za několik hodin se země ocitne zcela v rukou Němců a oni se stanou kolečky ve velkém soukolí okupačního systému.

Autorovi fotografie se podařilo zachytit nejen dramatický okamžik začátku německé okupace, ale také působivě ztvárnit jeho hlavní společenské aktéry: Němce vnucující svůj řád silou, podrobené, ale s novou situací nikterak smířené Čechy, české úřady a instituce stojící uprostřed, které jsou rozpolcené mezi vlasteneckým pudem a vynucenou spoluprací s nepřitelem ve jménu záchrany toho, co ještě lze zachránit. Následujících šest let a téměř dva měsíce budou tito tři aktéři hrát složitou hru o nejvyšší sázku nepostrádající překvapivé zvraty.

* * *

První jednotky wehrmachtu překročily československé hranice 14. března v šest hodin večer. Bez jediného výstřelu překvapivě obsadily průmyslovou oblast Moravské Ostravy, aby předešly případnému vpádu Poláků.¹⁾ Následně se Němci přesunuli k hranicím se Slovenskem, kde tamní separatisté o několik hodin dříve na jejich popud vyhlásili samostatnost. Ve Frýdku kvůli sněžné vánici jedna z motorizovaných kolon málem nabourala do dvou automobilů, jimiž se na poslední chvíli snažila opustit zemi rodina českého multimilionáře Jana Antonína Bati, kterou před plánovanou invazí kdosi varoval. Okupanti neměli v úmyslu dodržovat v Československu povinný levostranný provoz. „Rechts fahren! – Jezděte vpravo!“ zaslechli udivení čeští řidiči, když se před nimi náhle ze sněhové clony vynořil německý motocykl s přívěsem; hrozivě na ně mířil kulometem. Uprchlíci se ještě pokusili pokračovat v jízdě, ale po několika kilometrech je zastavil důstojník wehrmachtu. „Nesmíte jet dál, tam se bude střílet,“ sdělil jim. Nejbližší příbuzní majitele největšího československého koncernu a zároveň nejbohatšího občana republiky se museli vrátit do rodného Zlína.²⁾

Kolem půl sedmé Němci dorazili do Místku sousedícího s Frýdkem. Když projeli branou tamních kasáren, českoslovenští vojáci 8. pěšího pluku, překvapeni příchodem nepřítele, zahájili palbu. Než se veliteli posádky podařilo navázat spojení s nadřízenými, kteří

1. Německá vojska vstupují do Prahy, 15. března 1939.

nařídili ustát v boji, bylo v půlhodinové chaotické potyčce pravděpodobně zabito několik útočníků. (Přesný počet mrtvých se podařilo utajit.) Na československé straně bylo jen několik zraněných.³⁾

Hlavní síly wehrmachtu se daly do pohybu 15. března v šest hodin ráno. K žádným dalším incidentům nedošlo především proto, že o hodinu a půl dříve československý rozhlas začal vysílat vládní proklamaci. Vyzýval občany, aby zachovali klid. Následoval kategorický rozkaz ministra národní obrany generála Jana Syrového: armáda nemá klást útočníkům odpor. Rozhodnutí bylo učiněno na žádost prezidenta Emila Háchy, pobývajícího v Berlíně. Hitler ho postavil před volbu: kapitulace a slib dobrého zacházení, nebo krvavá invaze a brutální pacifikace země.

Krvežíznivější příslušníci československé armády měli samozřejmě velkou chuť rozkaz neuposlechnout a bojovat, nebo alespoň zničit zbraně a vybavení svých jednotek. V kasárnách 1. dělostřeleckého pluku na pražském předměstí Ruzyně chtěl vášnivý podplukovník Josef Mašín vyhodit do povětří muniční sklady. V tom mu silou zabránili ostatní důstojníci. Než ho nadřízení suspendovali z funkce zástupce velitele útvaru a degradovali, vlastnoručně si strhl výložky, aby dal najevo, co si o jejich postoji myslí.⁴⁾ Armáda si až příliš dobře uvědomovala bezvýchodnost situace, v níž se Československo od přijetí mnichovské dohody nacházelo. Jakýkoli odpor by byl stejně přinejlepším symbolický; wehrmacht by ho rozdrtil během několika desítek hodin. Na otázku, zda by takováto demonstrace měla cenu, československá moc, ozbrojené síly a drtivá většina obyvatelstva odpověděly zamítavě. Němcům takový postoj samozřejmě vyhovoval, a to nejen z pragmatických důvodů. Pasivita Čechů posilovala tezi o slabosti jejich státu a odůvodňovala jeho definitivní likvidaci. Právě z tohoto důvodu okupanti raději incident v Místku zamlčeli.

Wehrmacht nenarazil na žádný odpor československých ozbrojených sil, a tak plynule obsazoval jedno město za druhým. Ti Češi, kteří proti nacismu dříve veřejně vystupovali, většinou nepochybovali, že je nečeká nic dobrého. Olze Scheinpflugové, vdově po světoznámém spisovateli Karlu Čapkovi, už ve čtyři hodiny ráno zatelefonovala levicová novinářka Milena Jesenská. „Udělej si pořádek, děvče,“ poradila jí laskavě. „Dělám, pálíme, Mileno,“ odpověděla jí Scheinpflugová krátce. Celou noc spolu se svou sestrou ničila obsáhlou korespondenci svého nedávno zesnulého manžela. Tím zachránila před represemi stovky lidí, kteří Čapkovi v dopisech během mnichovské krize vyjadřovali solidaritu s ohroženým Československem.⁵⁾

Zpočátku se ale komanda gestapa a bezpečnostní služby říšského vůdce SS, která následovala armádu, zaměřovala na komunisty a německé emigranty. Právo na azyl, které tito lidé v Československu využívali, se pro ně náhle stalo smrtelnou pastí. Během operace se zlověstným krycím názvem „Gitter“ (Mříže) bylo během prvního týdne okupace zatčeno zhruba 1 600 osob. Zanedlouho přišla řada na zbývající nepřátele říše, když Němci na základě československých policejních spisů zatklí dalších několik tisíc lidí, tentokrát převážně Čechů. Většina z nich byla brzy propuštěna a zůstala pod dohledem

2. Wehrmacht obsazuje Brno. Místní Němci vojáky vítají nataženými pravicemi, 15. března 1939.

gestapa, avšak 1 500 neaktivnějších, kteří se říší dostali pod kůži už dříve, byli na několik let odesláni do koncentračních táborů.⁶⁾

Ještě než německá armáda obsadila Prahu, došlo v hlavním městě k významné události. Všeomžní čeští fašisté usoudili, že právě nadešel jejich čas, a obsadili budovu československého parlamentu. Chystali se vytvořit něco na způsob revoluční vlády, proto se dali k dispozici přicházejícím Němcům. Rebely podporovali v budově přítomní zaměstnanci říšského velvyslanectví, mezi nimiž byli – jak se později ukázalo – i agenti nacistické bezpečnostní služby. Z této intriky se zrodil Český národní výbor. Sdružoval především činitele z několika frakcí krajní pravice. V jeho čele stanul Radola Gajda z Národní obce fašistické, bývalý generál a hrdina československých legií, které za první světové války bojovaly v Rusku zmítaném revolucí a občanskou válkou. (To za dané situace působilo nechtěně tragikomicky – čeští fašisté byli dosud proslulí extrémní nenávisť k Němcům a jejich vůdce, rodným jménem Rudolf Geidl, si dokonce změnil jméno, protože mu znělo příliš germánsky.) Do výboru vstoupili

i zástupci tradičních politických stran. Několik z nich tak pravděpodobně učinilo z oportunismu, chtěli být blízko centra dění; jiní později vysvětlovali, že chtěli pouze mařit nejvíce proněmecké myšlenky fašistů a zpomalit jejich počínání do doby, než se prezident Hácha vrátí z Berlína.⁷⁾

Diverze, pokud tak byla skutečně zamýšlena, byla úspěšná jen částečně: umírněným politikům se sice podařilo znění provolání připraveného fašisty oslabit, ale Český národní výbor s podporou okupantů přesto dokázal apelovat na krajany, aby se vzdali své dosavadní nenávisti k Němcům a začali s nimi spolupracovat – samozřejmě pod jejich vedením. Rozhlasem odvysílaný projev umocnil všudypřítomný zmatek, který invaze vyvolala. Mnoho společenských a politických organizací buď z dezorientace, nebo z horlivosti spěšně deklarovalo přistoupení k iniciativě fašistů.⁸⁾

O výběru spolupracovníků a pravidel spolupráce s Němci však rozhodoval výhradně vůdce, který si prozatím chtěl především užívat svého nového vítězství. V 8.02 vyrazil zvláštním vlakem z berlínského Anhaltského nádraží a přes Jüterbog, Drážďany a Rumburk přijel v 14.58 do České Lípy. Po okleštění Československa, k němuž došlo před půl rokem v Mnichově, se toto město již nacházelo na území říše. Oficiálním účelem cesty byla inspekce jednotek zapojených do invaze. Na místě se ale diktátor nečekaně rozhodl pokračovat do Prahy. Přesedl do limuzíny a v koloně dalších aut, v jejímž čele jely obrněné vozy a několik čet motocyklistů, v podvečer nenápadně vjel na Pražský hrad. Doprovázela ho malá skupina nacistických hodnostářů: říšský vůdce SS Heinrich Himmler, ministr zahraničních věcí Joachim von Ribbentrop, šéf říšského kancléřství Hans Lammers, generál Wilhelm Keitel a Hitlerův důvěrník Martin Bormann. V České Lípě se k nim připojili Konrad Henlein, gauleiter župy Sudety, a jeho zástupce Karl Hermann Frank, kteří se zasloužili o nedávné rozbití Československa. Do vůdcovy družiny byli nepochybně přiřazeni především proto, aby Čechy ještě více popudili. Diktátor si nechtěl odepřít potěšení kopnout si do ležícího.⁹⁾

Improvizovaná cesta Hitlerovi umožnila přijet do Prahy dříve než prezident Hácha, který se vracel z Berlína. Němci český vlak záměrně neustále zdržovali. Úředníci doprovázející hlavu státu se dokonce dlouho obávali, že místo návratu do vlasti budou deportováni do

3. Pražští Němci vítají Hitlera, 16. března 1939.

koncentračního tábora. Tyto obavy se ukázaly jako neopodstatněné. Místo toho na ně na nádraží v Roudnici nad Labem čekal vedoucí prezidentské kanceláře Jiří Havelka s informací, že na Pražském hradě

úřaduje Hitler. Hácha tomu nechtěl věřit. „To by mně on byl přece řekl, vždyť jsem tu domácí pán, to se nedělá,“ opakoval bezradně.¹⁰⁾

Vůdce však zdvořilost chápal po svém. Když český prezident přijel do Prahy, na nádraží ho přivítal reprezentační prapor wehrmachtu a šéf diplomatického protokolu říšského ministerstva zahraničních věcí, více než dvoumetrový obr, hrabě Alexander von Dörnberg. Hácha, jenž byl menšího vzrůstu, vedle něj vypadal jako trpaslík. Orchester hrál svižné vojenské pochody, avšak česká hymna nezazněla. Němci zřejmě chtěli tímto způsobem zdůraznit, že Československo přestalo existovat a že se Hácha nevrátil do svého hlavního města, nýbrž že se nadále nachází na území říše. O chvíli později ho čekalo další ponížení: německý diktátor se skutečně již zabydlel na Hradčanech, honosném sídle českých králů a nyní rezidenci československých prezidentů. Ubytoval se tam se svým doprovodem, jako by byl právoplatným pánem této historické budovy. Němci se ani nenamáhalí svůj příjezd Háchovi oznamovat.¹¹⁾

Hitlerův příchod na Hrad, ačkoli nebyl předem naplánován, lze jen stěží interpretovat jinak než jako projev návratu českých zemí do jejich německé vlasti, Velké říše, jejíž císaři kdysi na Hradčanech také sídlili. Následující den ráno Heinrich Hoffmann, diktátorův dvorní fotograf, zvětšil Hitlerův pohled z hradního okna na město ozářeného březnovým sluncem se stovkou věží a nezaměnitelnou barokní kopulí chrámu svatého Mikuláše na Malé Straně. Snímek, který se později dostal i na poštovní známky, hlásal všem splnění velkého snu německých nacionalistů: Čechy a Morava byly opět „heim im Reich“, v hranicích říše.

Hitler měl neskutečnou radost, že všechno proběhlo tak hladce.¹²⁾ „Nechválím se, ale zde musím skutečně říci, že jsem to udělal elegantně,“ prohlásil hrdě Himmlerovi. Okupaci Československa oslavil malým plzeňským pivem a několika plátky pražské šunky, ačkoli běžně alkohol nepil a maso nejedl. Absence jakéhokoli odporu ho zjevně překvapila. Možná uvěřil nacistické propagandě a opravdu Čechy dříve vnímal jako záludné, krvelačné husitské fanatiky, připravené střílet na německé vojáky zpoza rohu. Každopádně, na rozdíl od doby po anexi Rakouska a Sudet, se zjevně vyvaroval okázalého triumfalismu. Přenocoval na Hradě. Jeho podřízení mezitím pracovali na dekretu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.¹³⁾

VE STÍNU MNICHOVA

CO Z TEBE, PROBŮH, UDĚLALI?

„Tvé tělo hrozně, hrozně drali
Toho říjnového rána.
Co z tebe, probůh, udělali,
Má země milovaná?
A zbraň, jež pohotově stála,
V mlčení strašném uhýbala.
Kdo zradil, toho zrada čeká,
To ví náš uražený cit,
Kdo zradil, toho zrada čeká,
Kdo zrazen – ve cti bude žít.
A zbraň, jež pohotově stála,
V mlčení strašném pohrdala.“⁽¹⁾

Tato hořká báseň, kterou Jan Vojtěch Sedlák napsal krátce po rozchvácení Československa v Mnichově, zní pateticky a po formální stránce nepřilíš vytríbeně. Dokonale však vyjadřovala pocity milionů Čechů na podzim 1938, kteří v bolesti, osamocení a ponížení chtěli věřit, že viníci katastrofy jejich země dostanou zasloužený trest. Anonymní umělec později použil tuto báseň v koláži zobrazující mapu okleštěné republiky a zakomponoval ji do fotografie československých vojáků, děl, tanků a letadel připravených k boji. Grafika klamně připomínala slavný předválečný polský plakát s podobiznou maršála Śmigłého-Rydzce s jeho rázným prohlášením: „Útok silou musí být silou odražen.“ Měla však úplně jiné vyznění. Byl to protestní výkřik proti kapitulaci bez boje. Češi totiž nejenže museli, podobě jako všichni poražení, nést břemeno porážky, ale museli také žít s deprimujícím pocitem, že jejich stát selhal. Demokratické instituce a lidské charaktery se pod tímto břemenem hroutily.

4. Hitler pohlíží na Prahu z okna Pražského hradu, 16. března 1939.

5. Čeští Němci odstraňují československý pohraniční sloup, 30. září 1938.

Československo, které se 30. září 1938 podřídilo diktátu velmocí, muselo říši odstoupit téměř 29 000 km² svého pohraničí. Spolu s územím ztratilo více než 3,4 milionu svých občanů, včetně 727 000 Čechů, kteří měli tu smůlu, že obývali stejné území jako i jen nepatrná německá většina. Krátce nato si Polsko vynutilo odstoupení 900 km² v Těšínském Slezsku a 2. listopadu 1938 se Maďarsko na základě německo-italské vídeňské arbitráže zmocnilo jižní části Slovenska a Podkarpatské Rusi o celkové rozloze téměř 12 000 km². Celkově přišla Československá republika v důsledku rozdělení mezi sousední státy o 30 % svého dosavadního území a téměř o třetinu obyvatelstva.

Československý stát se stal po těchto amputacích mrzákem. Jeho hlavní město nyní od hranic s říší dělilo pouhých 40 kilometrů. Většina ostatních městských center – Brno, Plzeň, České Budějovice, Olomouc a Moravská Ostrava, na Slovensku pak Bratislava se ocitly v bezprostřední příhraniční zóně. Aby toho nebylo málo, tak v důsledku okleštění republika ztratila i značnou část svého

dosavadního hospodářského potenciálu: její sousedé se zmocnili 40 % československých továren a 43 % pracovní síly zaměstnané v průmyslu.²⁾

Tvar československého státu, už tak nadměrně protáhlý, a tudíž obtížně bránitelný, se nyní nápadně zúžil. V okolí Brna dosahoval šířky pouhých 60 kilometrů. Kdyby Němci dostali chuť, jejich těžké dělostřelectvo by mohlo bombardovat kterýkoli bod v této části Moravy, aniž by překročilo hranice. Podobný problém se týkal většiny Slovenska a celé Podkarpatské Rusi, i když tam Československo alespoň nesousedilo s říší. Češi hořce žertovali, že nyní žijí ve druhé nejužší zemi na světě po Chile. K jejich smůle neměli však na jedné straně oceán a na straně druhé pás And; jejich pomnichovské hranice většinou postrádaly jakékoli přírodní překážky.³⁾

Němci se při vytýčování dělicí linie postarali o to, aby převzali většinu opevnění, které Československo ve 30. letech 20. století nákladně vybudovalo. Hranice přerušila hlavní dopravní tepny země. Strategická železniční trať spojující východ a západ státu vedla po Mnichovu na pěti místech přes území sousedních zemí: při cestě z Prahy na Podkarpatskou Rus bylo nutné třikrát překročit německou hranici, jednou polskou a jednou maďarskou. Československá armáda tedy přišla nejen o lví podíl své dosavadní vojenské infrastruktury, ale také o možnost volně soustřeďovat své síly a manévrovat. Říše obklíčila celou západní část republiky ze tří stran těsným prstencem. V případě německé agrese se účinná obrana stala prakticky nemožnou.

Strategická degradace státu nikoho nepřekvapila. V týdnech předcházejících mnichovské konferenci československé úřady opakovaně varovaly západní mocnosti, že ztráta pohraničních oblastí s opevněním, které se v nich nacházelo, by učinila republiku bezbrannou a zcela vydanou na milost a nemilost říši. Francie a Velká Británie zůstaly k těmto argumentům hluché. Pouze se zavázaly garantovat nové hranice Československa. (Německo a Itálie to přislíbily až po vyřešení otázek polské a maďarské menšiny.) Současně byla republika nucena fakticky ukončit své spojení se třetími zeměmi, přičemž měla získat jakousi mezinárodně uznávanou neutralitu.⁴⁾

Západní závazky zůstaly pouze na papíře. Francie a Velká Británie neposkytly Československu žádnou záruku, a dokonce ani

6. Hitler přijíždí na území zabrané Československu, 3. října 1938.

nevyslaly své zástupce k mezinárodní komisi, která se měla zabývat vytyčením nové hranice s Německem. Neúčastnily se ani arbitráže o československo-maďarské hranici, přestože je k tomu zavazoval jeden z dodatků mnichovské dohody. Západ přiložil ruku k dílu při dělení republiky a její zbytky nechal Hitlerovi napospas. Jakékoli pochybnosti v tomto ohledu rozptýlilo odvolání francouzské vojenské mise z Prahy v listopadu 1938 a o měsíc později odprodej francouzských akcií velkého zbrojního koncernu Škoda v Plzni.⁵⁾

Postoj Západu samozřejmě nejvíce potěšil říši. Okupant ostentativně nakládal s nyní územně okleštěným Československem jako se svou výlučnou sférou vlivu. Od prvních dnů po Mnichovu se Němci bezostyšně vměšovali do vnitřních záležitostí republiky. Již na počátku Praze pohrozili nevýhodným vytyčením nových hranic. Tím si vynutili odstoupení prezidenta Edvarda Beneše z úřadu. Nespokojili se s jeho demisí, kterou podal 5. října, ale přiměli ho k emigraci ze země. Českoslovenští politici a důstojníci jim v tom ochotně pomáhali.⁶⁾

Nenávist nepřátel a nevděk krajanů tehdy Benešovi pravděpodobně zachránily život. Kdyby ho německá invaze o pět měsíců později překvapila ve vlasti, a ne na Chicagské univerzitě, kde jako hostující profesor přednášel sociologii, skončil by v nejlepším případě v koncentračním táboře. To ale neznamená, že by se úřady republiky o bezpečnost bývalého prezidenta vůbec staraly. Měl prostě štěstí v neštěstí.

Německo mezitím dávalo důrazně najevo, že nebude tolerovat jakoukoli neposlušnost ze strany svého slabšího souseda. Hitler a von Ribbentrop to novému šéfovi československé diplomacie Františku Chvalkovskému sdělili zcela otevřeně během jeho návštěv v Německu v říjnu 1938 a lednu 1939. Vytýkali mu, že Češi nejsou dostatečně horliví, aby se podřídili německé kuratele. Na berlínském ministerstvu zahraničních věcí se tehdy připravoval plán, jak z Československa udělat satelitní stát s okleštěnou armádou, formálně neutrální, ale v praxi zcela politicky, vojensky a hospodářsky podřízený říši. Jak se brzy ukázalo, představy diplomatů nedokázaly držet krok s vůdcovými záměry.⁷⁾

Němci bombardovali Chvalkovského nesmyslnými nároky. Jak on, tak další českoslovenští politici, kteří se dostali k moci až po